

Med kunskapen i fokus

Slutreplik till Karin Sennefelt

ANNA NILSSON HAMMAR*

Lunds universitet

KAJSA WEBER**

Lunds universitet

Inledningsvis vill vi slå fast två saker. Först och främst är vi glada över den fördjupande diskussion som Karin Sennefelt initierat i och med sin replik i *Historisk tidskrift* 141:4 (2021). Vi delar flera av hennes synpunkter och ser att vi har en gemensam ambition att fortsätta utveckla forskningen om religion i det tidigmoderna Sverige. Vi vill för det andra poängtera att det som tydligt kan tyckas vara ett livat väckelseämbete på den skånska slätten, alls icke behöver ses som en konkurrerande sammankomst utan är ett uttryck för den mångfald av perspektiv som kan användas för att berika forskningen om tidigmodern religion. Som Sennefelt själv påpekar vinner religion som fenomen på att förstås i all sin komplexitet.

De invändningar som artikuleras uppfattar vi enligt följande. Det kulturbegrepp vi använder oss av för att göra en poäng om hur forskningen om tidigmodern religion bedrivits i Sverige, är enligt Sennefelt alltför snävt och föråldrat. Vidare, menar hon, förmår inte det kunskapshistoriska perspektivet att fånga alla de företeelser som är väsentliga för förståelsen av religionen som fenomen, och riskerar därför att bli begränsande i stället för berikande. Slutligen framhålls att det kunskapshistoriska perspektivet behöver utvecklas och definieras tydligare för att kunna bidra till forskningen på ett värdefullt sätt. Vi kan bara instämma: det kulturbegrepp som vi vänder oss emot är föråldrat och begränsande och behöver förnyas och fördjupas med inspiration från nyare internationell forskning. Det kunskapshistoriska perspektivet förmår inte att fånga religionen i *all* sin komplexitet – lika lite som något annat

* Fil. dr i historia

** Fil. dr i historia

perspektiv är kunskapshistoria en helhetslösning. Och slutligen ja, kunskapshistoriska perspektiv behöver utvecklas, definieras och diskuteras för att bli användbara.

Ambitionen med vår debattartikel var dels att diskutera den äldre svenska forskningen om tidigmodern religion som vi alla står i tacksamhetsskuld till, men som också behöver förnyas och utvecklas. Forskningen var sprungen ur en kulturhistorisk tradition och det kulturbegrepp som låg implicit eller explicit i dess analyser har sedan dess kommit att fördjupas. Det har också i många avseenden omformulerats varvid forskare har brutit med de mer holistiska anspråk som kan sägas ha präglat ett äldre kulturbegrepp och dessa ambitioner har i viss mån integrerats i forskningen om tidigmodern religion. Här finns dock mer att göra och precis som Sennefelt poängterar, finns det värdefulla forskningsinsatser både internationellt och nationellt att hämta inspiration ifrån. En ofrånkomlig konsekvens av kulturbegreppets och kulturhistoriens utveckling är, som vi påtalade, dess splittring i ett antal underdiscipliner. Att göra definitioner av "kultur" till utgångspunkten för kulturhistoriska studier är idag inte det vanligaste. Snarare har kulturhistorien orienterat sig mot andra fenomen såsom erfarenheter, känslor, kroppslighet, materialitet eller dylikt. Vi menar att kunskapshistoria har en roll att spela i detta sammanhang och att ett fokus på just kunskap kan bidra till att fördjupa förståelsen för tidigmodern religion, precis som analyser av kroppslighet eller känslor ger oss viktiga perspektiv på religionen som fenomen. Vi menar således inte att kunskapshistoria ska ersätta kulturhistoria utan att den ska bidra, likt känslohistoria, sinneshistoria etcetera, med värdefulla frågor och perspektiv som låter oss förstå komplexiteten i religionens roll för människors tillvaro under tidigmodern tid. Vi ser alltså ingen poäng med forskningsfält som har ambitionen att belysa allt, utan ser värdet av att de olika ingångarna får komplettera varandra.

Till frågan om vad kunskapshistoria kan bidra med vill vi understryka vad som kan tyckas vara en självklarhet, men som möjligen kan gå förlorat i jakten på definitioner och nyhetsvärden: vi behöver förstå hur kunskap produceras, cirkulerar, tolkas, omformuleras och ifrågasätts, hur kunskap lägger grunden för handlande och hur kunskap används för att utöva makt, skapa klassificeringar och kategoriseringar och andra förutsättningar för mänsklig interaktion. Religioner rymmer anspråk på kunskap, sanning och vetande, men också vardagliga praktiker som

syftar till att legitimera konfessionella gemenskaper, beteenden och sätt att förhålla sig till samhället såväl som till evigheten. Att göra religion till en fråga med enbart existentiella förtecken är en anakronism och riskerar att missa den tidigmoderna religionens plats i samhället och i politiken, som en konfessionellt färgad kunskaps-cirkulation med stora anspråk på att skapa ett ordnat vetande om tillvarons alla dimensioner. Kunskapshistoria varken kan eller bör försöka nå alla företeelser som kan sorteras under fenomenet religion, men den bör problematisera såväl dogmatiska sanningsanspråk som mer vardagliga kunskapspraktiker, oavsett om de utspelat sig bland jordbrukande bönder, i domstolar eller bland bokskrivande sockenpräster.

Ett kunskapshistoriskt perspektiv på lutherdomen kan möjligen antyda att det är dogmatiken som prioriteras och sätts i fokus. Luthersk, konfessionell kunskap skulle i så fall ses som de teologiska utgångspunkterna för lutherdomen, och analysen skulle kretsa kring hur denna centralt fastslagna dogm spreds i samhället. Som Sennefelt påpekar skulle en sådan förståelse av kunskapsbegreppet "återupprätta en dikotomi mellan kyrka och lekfolk". Men detta är inte poängen med kunskaps-historia. Vi menar i stället att kunskapshistoria riktar ljuset just mot hur kunskap produceras och cirkulerar på bredare front, det vill säga inte bara som ett lärt vetande, utan som något som präglar tillvaron för alla människor. Om en äldre historieskrivning (och vetenskapshistoria) velat göra kunskap till en fråga om det systematiserade, akademiska och teoretiska vetandet, vill kunskapshistoria i stället rikta uppmärksamheten mot kunskapers vardagliga och samhälleliga villkor och implikationer, utan att utgångspunkten nödvändigtvis behöver vara de maktbärande institutionernas och individernas vetande och sanningar.

Konfessionalisering betraktar vi som en process (och inte ett fastslaget innehåll) där sanning och kunskap kontinuerligt produceras och cirkulerar mellan olika aktörer och arenor. Det är denna rörlighet som vi vill undersöka. Konfessionsbegreppet riktar således ljuset mot religionens samhälleliga förankring, uttryck och användande, och placerar religionen i en politisk kontext. Det aktualiserar frågan om maktutövning, identiteter och legitimitet och i detta sammanhang ser vi kunskapsanspråken som centrala manifestationer av själva konfessionaliseringsprocessen. Detta ska inte misstas för en intellektualisering av lutherdomen på bekostnad av andra konfessioner.

Konfessionell kunskap handlar alltså inte om hur lutherska trossatser sipprade ner till folket, utan om hur dessa trossatser förändrades, omformades, gavs relevans eller förträngdes när de delades av flera människor. Som Martin Berntson visar i sin artikel i *Historisk tidskrift* 142:1 (2022) om dop av muslimer i Sverige på 1600-talet var kunskap om lutherdomen en förutsättning för både assimilering och konfessionalisering. Kunskapsfrågan hamnade därmed på dagordningen och blev ett fält omkring vilket olika hållningar kunde formuleras. Men konfessionell kunskap handlar också om produktionen och cirkulationen av försanthållanden som inte nödvändigtvis erkänts som dogm eller betraktats som teologiskt vedertagna av eftervärlden. Uppmärksamheten bör därför riktas mot olika epistemologiska system, mot förskjutningar och konflikter, och mot olika intressen och motiv för vilka kunskapsproduktionen tjänade som medel för både makt och motstånd. I det tidigmoderna Sverige fanns en rad aktörer och arenor som behöver undersökas just för att de producerade och cirkulerade konfessionell kunskap, där det lutherska framhölls, definierades och ställdes i kontrast till andra konfessionella inriktningar. Betydelsen, spridningen och praktikerna behöver analyseras som en kunskapsproduktion i sin egen rätt, inte bara som existentiella företeelser.

Avslutningsvis vill vi framhålla värdet av att detta diskuteras. Kunskapsfrågan behöver aktualiseras i många sammanhang, i förhållande till politik, vetenskap, arbetsliv och rättsväsende, och, inte minst, religion, nu som då. Det hänger inte på en vattentät definition av kunskapsbegreppet utan på ett intresse för vad kunskapen gör med människor: hur den påverkar oss att handla, hur den stärker oss i vår tro på något, hur den skrämmer och provocerar, hur den legitimerar förtryck, hur den ignoreras, urholkas eller byggs upp. Precis som tro, känslor, sinnesintryck och erfarenheter, är kunskap och vetande en svårdefinierad men väsentlig dimension av den mänskliga tillvaron. Att inte undersöka dess villkor vore synd.